مجلّهٔ جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای، سال شانزدهم، شمارهٔ ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۷، شمارهٔ پیاپی ۳۰

DOI: 10.22067/geography.v16i1.74544

بررسی وضعیت شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در شهر اراک

سهیلا عسکریزاده اردستانی (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان، اصفهان،ایران)
sohila.askarizadeh@gmail.com
اصغر ضرابی (استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان،اصفهان،ایران، نویسندهٔ مسئول)
a.zarabi@geo.ui.ac.ir
مسعود تقوایی (استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان،اصفهان،ایران)
m.taghvaei@geo.ui.ac.ir

صص ۳۳۵ ـ ۳۰۹

چکیده

اهداف: در این تحقیق هدف بررسی حکمروایی خوب شهری به صورت مطالعهٔ موردی در شهر اراک است . این هدف از طریق شش شاخص مشارکت، اثربخشی و کارایی، ثبات سیاسی و مبارزه با فساد، دسترسی به اطلاعات، قانون‌مندی و عدالت اجتماعی مطالعه شده است.

روش: این پژوهش با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از شیوهٔ پیمایشی (پرسش‌نامه) در قالب شاخص‌های حکمروایی خوب شهری انجام گرفته است. جامعهٔ آماری پژوهش را ساکنان شهر اراک در ۵ منطقهٔ آن تشکیل داده‌اند. بر اساس فرمول کوکران حجم نمونه نیز ۳۸٤ نفر تعیین شد. روش تحلیل، کمی و از طریق آزمون آماری و معادلات ساختاری است.

یافته‌ها/ نتایج: نتایج نشان داد که شش شاخص حکمروایی در شهر اراک در وضعیت نامطلوبی قرار دارند. در بین شاخص‌های حکمروایی شهر اراک، شاخص اثربخشی و کارآیی با میانگین ۲/۳٦ نسبت به سایر شاخص‌ها بیشترین میانگین یا بهترین وضعیت را دارد. همچنین، دو شاخص مشارکت و دسترسی به اطلاعات در میان مناطق مختلف متفاوت بوده است. در زمینهٔ این شاخص‌ها منطقهٔ یک شهر اراک به نسبت دیگر مناطق کمترین میانگین یا بدترین وضعیت را داشته است. همچنین، نتایج مدل‌سازی معادلات ساختاری نیز بر اساس بارهای عاملی، وزن رگرسیونی و شاخص‌های مختلف

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۵/۱۱   تاریخ تصویب: ۱۳۹۷/۰۷/۲۲

برازش نشان داد که شاخص‌های حکم‌روایی خوب شهری در شهر اراک در وضعیت نامناسبی قرار دارند و مدل تدوین‌شده می تواند این موضوع را تأیید کند.
نتیجه‌گیری: با توجه به یافته‌ها، شهر اراک در وضعیت نامناسبی از شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری قرار دارد. ادامهٔ این روند نه تنها مشکلات مختلفی را در زمینهٔ مشارکت مردم و تعاملات مختلف برای توسعهٔ شهری به وجود می آورد؛ بلکه برنامه‌های گوناگون شهری نیز به جایگاه استاندارد و پایداری منجر نمی‌شوند. بنابراین، مدیران باید به کارگیری شاخص‌های حکمروایی و اهمیت دادن به آن را سرلوحهٔ برنامه‌ریزی برای شهر اراک قرار دهند.
کلیدواژه‌ها: شاخص، حکمروایی خوب، شهر، شهر اراک.

۱. مقدمه

شواهد نشان می‌دهد در حالی که در سال ۱۹۵۰ تقریباً ۲۸ درصد جمعیت جهان در شهرها زندگی می کرده‌اند و در حال حاضر نیز بیشتر جمعیت جهان در شهرها زندگی می‌کنند، جهان همچنان با روند روبه رشد شهرنشینی روبه روست؛ به گونه‌ای که تا سال ۲۰۳۰ بیشتر جمعیت جهان در شهرها زندگی خواهند کرد (مورگان[1]، ۲۰۰۳، ص. ۷؛ تقوایی و تاجدار، ۱۳۸۸، ص. ٤٥). این رشد سریع و بی‌رویهٔ شهرها و انبوه جمعیت شهرنشین جهان، بیش از هر زمان دیگری نه تنها معنای هویت شهری و کارکردهای مورد انتظار آن را به‌ویژه در شهرهای بزرگ و مناطق پیرامون آن‌ها تغییر داده است (جیمز[2]، ۲۰۰۵، ص. ۱۱). بلکه مدیریت شهری را به یکی از پیچیده‌ترین و اصلی‌ترین عرصه‌های روابط حکومت و مردم تبدیل کرده است. از سوی دیگر امروزه در دنیا پذیرفته شده است که توسعهٔ پایدار شهرها در صورتی تحقق می‌یابد که اهداف مردم‌سالاری، برابری در خدمات‌رسانی و حفظ محیط زیست با شکل‌گیری مدیریت واحد شهری و با رعایت اصول علوم روز شهرسازی، ترافیک شهری و تقسیم عادلانهٔ منابع و درآمد شهری توأمان دنبال شود (تقوایی و تاجدار، ۱۳۸۸، ص. ٤٥).

1. Morgan
2. James

از این رو تحولات اخیر در ساختار اجتماعی، اقتصادی و فضایی نواحی شهری، با تغییر در شیوۀ اداره شهرها همراه شده که در متون با تجدید سازمان سیاسی شهرها، این تحول اغلب به‌عنوان حرکت از حکومت به حکمروایی تعریف می‌شود. با شناسایی نارسایی‌های گذشته در فرآیندهای برنامه‌ریزی و مدیریت توسعۀ شهری در انگاره‌های جدید توسعۀ شهری، تأکید بر تمرکززدایی در سطح ملی و تمرکز در سطح محلی، نظام باز و کثرت‌طلبی در جامعۀ مدنی، اقدامات ابتکاری و تسهیل‌کنندۀ وضع مطلوب، عمل اجتماعی و مشارکت فراگیر است که خود الگوی جدیدی از ادارۀ شهرها با عنوان حکمروایی خوب شهری را شکل می دهد (لاله پور، ١٣٨٦، ص. ٦٠). حکمروایی خوب شهری؛ به معنی شیوه یا سیستم اداره است که در آن مرزها بین سازمان‌ها و بخش عمومی و خصوصی در هم می‌روند و جوهرۀ حکم‌روایی وجود روابط متعامل بین سازمان‌ها و بخش‌های عمومی و خصوصی است (ملک حسینی و کولایی، ۱۳۹۵، ص. ٤٥).

این الگو در زمان حاضر در مجامع بین‌المللی و محافل کارشناسی تنها راه خروج از بن-بست فقر و توسعه‌نیافتگی شهرها تلقی می‌شود و مدیریت شهری چاره‌ای جز اجرای آن ندارد؛ زیرا اثر بخش‌ترین، کم هزینه‌ترین و پایدارترین شیوۀ اعمال مدیریت است. در این راستا شهرها دارای موقعیت ویژه و نیازمند توجه خاص هستند (رهنما، مافی و اسدی، ۱۳۸۹، ص. ۱۹۹) و شهرهای بزرگ با هویتی پیچیده و پویا از شرایط محیط رقابتی موجود متأثرانند و دولت‌ها نیز این واقعیت را پذیرفته‌اند که باید این شهرها را برای رقابت در روند جهانی-شدن، به طور گسترده تجهیز کنند (جاکا[1]، ٢٠١٦، ص. ٣٤). از طرف دیگر کنشگران شهری که شامل عناصر حکومتی، خصوصی و عمومی هستند، هر کدام به دنبال بیشینه‌ساختن میزان قدرت و نفوذ خود در جامعه هستند. بر حسب میزان قدرت و نفوذ این عناصر می‌توان دو رویکرد حکومت شهری و حکم‌روایی شهری را تشخیص داد (رهنما و اسدی، ۱۳۸۹، ص. ۱۹۹).

با رشد و توسعۀ روزافزون شهرنشینی در دهه‌های اخیر در کشورمان، ضرورت اتخاذ رویکردی جدید به مسائل و پیامدهای شهرنشینی لازم و ضروری است (میری، ۱۳۷۷، ص.

1. Jacka

٤٦). نیم‌نگاهی به وضعیت مدیریت شهری و منطقه‌ای در ایران نشان می‌دهد که به دلایلی چون تمرکزگرایی، برون‌زا بودن برنامه‌ها و طرح‌ها و اقتصاد مبتنی بر نفت، مدیریت شهری در سیطرهٔ دولت است و مدام از مدیریت یکپارچه و سیستمی فاصله گرفته و در گرداب مدیریت بخشی و سلولی گرفتار آمده و از روند شهرنشینی و مسائل حاصل از این شهرنشینی، عقب مانده و در دیدگاه‌ها و نگرش‌های از بالا به پایین گرفتار شده است (تقوایی و تاجدار، ۱۳۸۸، ص. ٤٦). در ایران شدت روزافزون مقیاس شهرها و محیط‌های پیرامون و گستردگی و پیچیدگی مسائل آن‌ها، همچنین اثبات ناکارآمدی سیستم‌های سنتی تصمیم‌گیری بالا به پایین سبب گرایش به سوی سیستم‌هایی شده است که در آن تصمیم‌های بزرگ و کوچک با اشتراک بین صاحبان منافع اتخاذ شوند. حکمروایی شایستهٔ شهری به دنبال تحقق همین اهداف است(یغفوری، اسکندری ثانی و ارشد، ۱۳۹۵، ص. ٤۱۱).

از این رو اصلاح و بازنگری در نظام مدیریت شهری کشور با تحولات ساختاری و محتوایی دیدگاه های نوین مطرح در زمینهٔ مدیریت شهری به طور جدی مورد تأکید بوده و ضمن مطابقت رویکردهای نوین، باید با شرایط و ویژگی‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی حاکم بر شهرهای ایران از رهیافت‌های مؤثر آن در اصلاح و ارتقای نظام مدیریت شهرها استفاده شود. شهر اراک از جمله شهرهای صنعتی است که در یک موقعیت جغرافیایی و طبیعیی خاص قرار گرفته است. این شهر از قدیم به‌عنوان یکی از نقاط صنعت‌خیز کشور مطرح بوده و بسیاری از صنایع را در خود جذب کرده است و در طول این سال‌ها تغییر و تحولات بسیاری به خود دیده است. با توجه به مشکلات خاصی که گریبان‌گیر شهر صنعتی اراک است حل مشکلات آن نیازمند وجود یک ساختار مدیریتی قوی و منسجم با هماهنگی و همکاری تمامی ذی‌نفعان است. در این تحقیق هدف بررسی وضعیت شهر اراک از نظر وضعیت شاخص‌های حکمروایی خوب شهری است. مساله این است که مدیریت و برنامه-ریزی شهر اراک به‌عنوان یکی از شهرهای صنعتی کشور بر اساس الگوی حکمروایی است یا الگوی حکومتی و از بالا به پایین. در حقیقت الگوی حکمروایی خوب شهری در شهر اراک و در فرآیند برنامه‌ریزی تا اجرا چه جایگاهی دارد و شاخص های اصلی این رویکرد در شهر اراک چه وضعیتی را دارا هستند.

۲. پیشینهٔ تحقیق

در قالب جدول ۱، پژوهش‌های مختلف انجام‌شده در ابعاد متنوع حکمروایی خوب شهری بررسی شده است.

جدول ۱- مطالعات صورت‌گرفته در راستای تحقیق

مأخذ: مطالعات نگارندگان،۱۳۹۷

عنوان	مؤلفین	سال	محتوا/ نتایج
طراحی شاخص‌های مدیریت شهری خوب: اهمیت مشارکت شهروندان و ارزیابی آن در ونکوور بزرگ	کندی[1]	۲۰۰۶	نتیجه نشان می‌دهد که مشارکت انجمن‌های مختلف و اظهارنظر آزاد آن‌ها در فرآیند انتخاب شهرداران و مقام‌های شهری می‌تواند عامل مؤثر و کارآمدی در زمینهٔ بهبود مدیریت شهری باشد. این روند می تواند زمینه‌ساز حکمروایی خوب شهری و بسترهای لازم در این زمینه باشد.
توسعه از طریق حکمروایی خوب: درس برای کشورهای در حال توسعه	اودین و جویا[2]	۲۰۰۷	به این نتیجه رسیده‌اند که بدون شاخص‌های کاربردی، حکمروایی خوب مانند قانون‌مداری، صدا و پاسخ‌گویی دموکراتیک، افزایش درآمد سرانه و ارتقای شاخص‌های اجتماعی امکان‌پذیر نیست. بنابراین، باید در هر بخش و سطحی از نهادها و مراکز درگیر با توسعه، این بسترها و ظرفیت‌ها آماده شود تا بتوان به یک مدیریت شایسته و در واقع حکمروایی خوب دست یافت.
حکمروایی خوب در آسیای جنوب شرقی	شنگ[3]	۲۰۱۰	نتیجهٔ تحقیق او نشان داده که تمرکززدایی در برخی موارد و همچنین خصوصی‌سازی اقتصادی باعث شده که شرایط شهرها بهتر شود و روند پایداری به خود گیرند. در واقع محقق به این نتیجهٔ کلی دست یافته است که تمرکززدایی و خصوصی‌سازی باعث بهبود حکمروایی شهری و کارآیی ارائهٔ خدمات عمومی می شود.
رهبری خوب شهری و مشارکت جامعه مواد لازم برای حکمروایی خوب	کلوزن[4]	۲۰۱۳	به این نتیجه رسیدند که چگونه رهبری سیاسی و مشارکت در جامعه، با هم می‌تواند به تصمیم مؤثر قانونی و سیاسی در کمک به ایجاد زمینهٔ حکومت شهری منجر شود. خصوصاً این پرسش مطرح شده است که اگر تعامل بین هر دو ظرفیت افزایش یابد برای حاکمیت محلات خوب است.

1. Kennedy
2. Uddin and Joya
3. Sheng
4. Klausen

ادامهٔ جدول ۱

عنوان	مؤلفین	سال	محتوا/ نتایج
اصول‌های حکمروایی خوب در برنامه‌ریزی فضایی در مقیاس محلی	ویرتودز[1]	۲۰۱٦	به این نتیجه رسیده است که نیاز به شناسایی فرآیندهای استفاده شده به وسیلهٔ دولت محلی برای تسهیلات، مشارکت جامعهٔ محلی در تصمیم‌گیری برنامه‌ریزی فضایی در شهر خودشان یا محله نیازمند است.
بررسی تاثیر حکمرانی خوب در اعتماد شهروندان در پاکستان	یوسف، احسان و آبیدا[2]	۲۰۱٦	نتایج بیانگر آن است که یک رابطهٔ علی بین حکمروایی خوب و اعتماد شهروندان و یک تأثیر متوسط منفی از اقدامات غیراخلاقی وجود دارد.
حکمروایی خوب و نقش دولت در مدیریت شهرها در ایران	رهنمایی و کشاورز	۱۳۸۹	به نظر آن‌ها گذار از حکومت شهری به صورت متمرکز و سلسله‌مراتبی، ویژگی‌یافته و حرکت به سوی حکمروایی مطلوب، غیرمتمرکز و مردم‌سالار امری اجتناب‌ناپذیر است. بنابراین، به کارگیری رویکرد حکمروایی خوب و متناسب با بافت فرهنگی، سیاسی و اقتصادی کشورمان، به‌عنوان رویکردی که کشور را بیش از پیش در مسیر توسعهٔ پایدار هدایت خواهد کرد، ضرورت دارد.
بررسی توسعهٔ محله‌های شهری با تأکید بر الگوی حکمروایی خوب شهری (نمونهٔ مورد مطالعه، منطقهٔ ۱۹، شهرداری تهران)	قاسمی کفرودی	۱۳۹۲	نتایج پژوهش نشان می‌دهد که سطح توسعه‌یافتگی محلات و حکمروایی خوب شهری در بیشتر محله‌های مطالعه‌شده از وضعیت مناسبی برخوردار نبوده و رابطهٔ معناداری بین دو متغیر حکمروایی خوب شهری و توسعهٔ محله‌ای وجود دارد و متغیر وابسته متأثر از متغیر مستقل است. همچنین، نتایج نشان می‌دهد که شاخص‌های قانون‌مداری، پاسخ‌گویی، مسئولیت‌پذیری، مشارکت و اجماع‌محوری از مهم‌ترین دغدغه‌های شهروندان برای رسیدن به سطح خوب توسعهٔ محله‌ای در محله‌های مطالعه‌شده بوده است.

1. Virtdues
2.Yousaf, Ihsan and Abida

ادامهٔ جدول ۱

محتوا/نتایج	سال	مؤلفین	عنوان
نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که مدیریت شهری عملکرد مطلوبی در زمینهٔ حکمروایی خوب شهری نداشته است. از دیدگاه شهروندان مدیریت شهری در زمینهٔ حکمروایی خوب شهری میانگینی پایین‌تر از حد متوسط داشته است	۱۳۹۲	حیدری	سنجش عملکرد مدیریت شهری با تأکید بر شاخص‌های حکمروایی خوب شهری (نمونهٔ موردی: شهر یزد)
نتایج تحلیلی بیانگر آن است که در سه شاخص اصلی حکمروایی خوب شهری شامل: شفافیت و اطلاع‌رسانی، قانون مداری، و کارایی و اثربخشی، نتیجه از پایین‌بودن میزان تحقق حکمروایی خوب شهری در شهر کاشمر حاکی است. در نتیجه حکمروایی خوب شهری، از طریق همکاری متقابل شوراهای اسلامی شهر، دولت و مردم عملاً تحقق نیافته است.	۱۳۹۲	ابراهیم زاده و اسدیان	تحلیل و ارزیابی میزان تحقق‌پذیری حکمروایی خوب شهری در ایران: موردشناسی، شهر کاشمر
نتیجهٔ تحقیق آن‌ها نشان داد که مدیریت شهری در ایران مدیریت واحدی نیست و اداره‌کنندگان شهر مشتمل بر نمایندگان دولت و مردم هستند. این نوع مدیریت متفرق سبب دوباره‌کاری، انجام کارهای موازی و گاهی از بین رفتن سرمایه‌های عمومی، ایجاد تشکیلات عریض و طویل دیوانی، ایجاد اصطحکاک و برخورد ادارات، ناهماهنگی در انجام وظایف و عدم مسئولیت‌پذیری می‌شود.	۱۳۹۳	اجزاء شکوه ی، رهنما و گوهری	مطالعهٔ تطبیقی شاخص های حکمروایی خوب شهری در کلان شهرهای ایران
در پژوهش خود نشان داد که مدیریت شهری در زمینهٔ حکمروایی خوب شهری عملکرد مطلوبی نداشته است و از دیدگاه شهروندان مدیریت شهری در زمینهٔ حکمروایی میانگینی پایین‌تر از حد متوسط داشته است و تنها در زمینهٔ شاخص مشارکت کمی وضعیت مناسب بوده است.	۱۳۹٤	باغگلی	تحلیل وضعیت حکمروایی خوب شهری در مناطق دو و چهار شهر کرمان

نتیجه‌گیری از پیشینهٔ تحقیق نشان داده است، در بیشتر پژوهش‌ها تأکید بر تمرکززدایی مدیریت و هماهنگی بین سازمانی، قانون‌مداری سازمان‌ها، جلوگیری از دخالت گروه‌های غیررسمی در مدیریت شهری، افزایش روحیهٔ مسئولیت‌پذیری و پاسخ‌گویی مسئولان شهری مطرح شده است که می‌تواند نقطهٔ قوت تمام پژوهش‌ها باشد؛ زیرا موجب می‌شود نقش سازمان‌های مدیریتی و دولت‌ها از یک نقش تصدی‌گر به نظارت‌کننده و هماهنگ کنندهٔ امور تغییر یابد و به سمت اجرایی‌شدن حکمروایی خوب شهری نزدیک شود؛ ولی نقطهٔ ضعف در ارائهٔ راهکارهای کلی است. نکتهٔ دیگر در این مطالعات این است که در هر مدیریت شهری که بحث حکمروایی و شاخص‌های آن مورد تأکید بوده است، موفقیت‌های بیشتری را می توان مشاهده کرد. در پژوهش حاضر سعی خواهد شد که شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در شهر اراک بررسی شود. تفاوت تحقیق حاضر با دیگر تحقیقات در مواردی از جمله شهر مطالعه‌شده، تأکید بر شاخص‌های حکمروایی با نمود ذهنی، مقایسهٔ مناطق مختلف شهری، تعیین شاخص های ضعیف و استفاده از روش‌شناسی معادلات ساختاری است (جدول ۱).

۳. روش شناسی تحقیق

۳. ۱. روش تحقیق

روش تحقیق با توجه به ماهیت آن توصیفی- تحلیلی و از نظر هدف کاربردی است. جامعهٔ آماری این پژوهش را شهروندان شهر اراک در پنج منطقه شهری آن تشکیل می‌دهند که طبق آمار سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۵ بالغ بر ٥٧١٠٦٨ نفر است. با توجه به حجم بالای جامعهٔ پژوهش‌شده و از آن‌جا که محدودیت‌های بسیاری از جمله محدودیت زمانی، مکانی و هزینه‌ای در تکمیل پرسش‌نامه وجود داشت، نسبت به تعیین حجم نمونه از طریق فرمول کوکران[1] اقدام شد. حجم نمونه ۳۸٤ نفر محاسبه شد. در این فرمول ،n= حجم نمونه؛ z= مقدار آماره توزیع نرمال استاندارد ۱/۹٦؛ d= دقت احتمال مطلوب (۰/۱)؛ N= تعداد اعضای کل جامعه (تعداد نفر ٥٧١٠٦٨)؛ p= احتمال وجود صفت (۰/٥) و q= احتمال عدم

1. Cochran

وجود صفت (۰/۵).ابزار اصلی پژوهش، پرسش‌نامهٔ محققساخته است. برای تکمیل پرسش-نامه در سطح مناطق نیز از روش نسبت جمیعتی استفاده می‌شود؛ یعنی به نسبت جمعیت هر منطقه، تعدادی پرسش‌نامه تکمیل شد (منطقهٔ یک: ۱۱۰۶۲۷ نفر و تعداد پرسش‌نامه برابر با ۷٤؛ منطقهٔ دو: ۱۱٤٦۵۲ نفر و تعداد پرسش‌نامه برابر با ۷۷؛ منطقهٔ سه: ۱۱۵۷۲٤ نفر و تعداد پرسش‌نامه برابر با ۷۹؛ منطقهٔ چهار: ۱۱٤٦٦۱ نفر و تعداد پرسش‌نامه برابر با ۷۷؛ منطقهٔ پنج: ۱۱۵٤۰٤ نفر و تعداد پرسش‌نامه برابر با ۷۷). روایی پرسش‌نامه از طریق توزیع آن در سطح اساتید و نخبگان آشنا به موضوع و پایایی آن نیز از طریق تکمیل ۳۰ پرسش‌نامه و میزان آلفای کرونباخ شاخص‌های مختلف بیشتر از ۰/۷۰ به دست آمد. در نهایت داده‌ها پس از جمع‌آوری با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS و AMOS پردازش و تحلیل شدند. برای تحلیل داده‌ها از آزمون های آماری، میانگین، تحلیل واریانس(آنووا)، توکی، همبستگی، رگرسیون و همچنین روش مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده شده است. در جدول شاخص‌های اصلی و برخی گویه‌های مربوط به هر شاخص ارائه شده است (جدول ۲).

جدول ۲- شاخص‌های اصلی پژوهش

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۷

شاخص	گویه (برخی گویه‌ها جهت نمونه)	آلفای کرونباخ
مشارکت	میزان مسئولیت‌پذیری، همکاری با جوانان در شکل‌گیری تشکل‌های مردمی غیردولتی، آگاهی شهروندان، جلب مشارکت مردم از طریق تشکیل و فعالیت شوراهای محلی مناطق، همکاری شهروندان در تصمیم‌گیری‌های شهری، نقش مردم در اجرای طرح‌های توسعهٔ شهری، مشارکت در سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی محله و غیره.	۰/۷۳
اثربخشی و کارآیی	تنوع و دامنهٔ خدمات شهری، اطلاع از آخرین دستاوردهای تحقیقی و معرفی نوآوری‌ها، خصوصی‌سازی ارائهٔ خدمات شهری، استفادهٔ بهینه از منابع در جهت ارائهٔ خدمات، مدت زمان اجرای طرح‌ها، تأمین نیاز خدماتی شهروندان و غیره	۰/۸٤

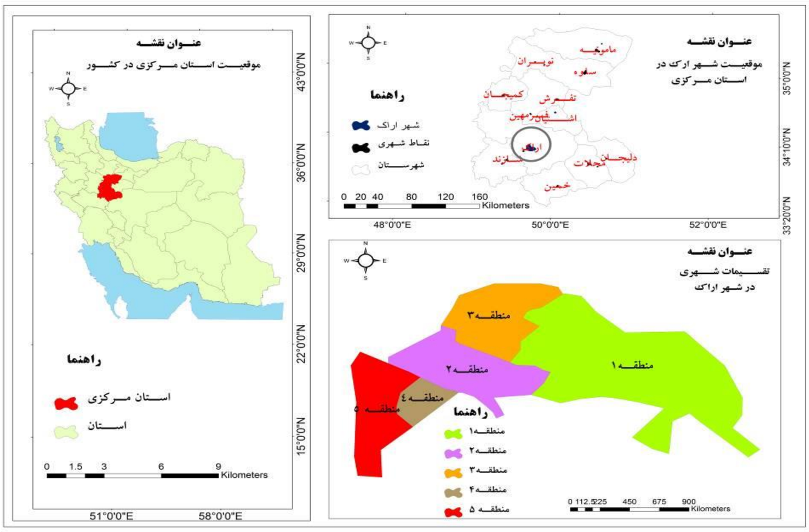
ادامه جدول ۲

شاخص	گویه (برخی گویه‌ها جهت نمونه)	آلفای کرونباخ
ثبات سیاسی و مبارزه با فساد	نمایندگی محلی برای بازرسی برای ارائهٔ گزارش فساد، افشای درآمد/ دارایی مقامات محلی و بستگان آن‌ها قبل از تصدی شغل، فامیل‌گرایی در مدیریت شهری، مجازات‌های سنگین برای مسئولین مفسد در ادارات مربوطه، توجه به شایسته‌سالاری در انتخاب مسئولین، تصدی‌گری مدیران شهری براساس ضابطه‌مندی و غیره.	۰/۸۱
دسترسی به اطلاعات	گردش آزاد اطلاعات و سهولت دسترسی به آن، روشن بودن اقدامات و آگاهی مستمر شهروندان از روندهای موجود، انتشار رسمی(قراردادها و مناقصه‌ها، بودجه‌ها و حساب‌ها)، اعلام عمومی طرح‌ها و برنامه‌های توسعهٔ شهری، دسترسی به سیاست-های درآمدی و هزینهٔ مدیریت شهری، دسترسی به هزینه‌های کارهای انجام‌شده و غیره.	۰/۷۶
قانون-مندی	میزان آگاهی شهروندان از قوانین و مقررات توسعهٔ شهری برای رعایت آن‌ها، تناسب قوانین با مسائل شهری موجود، وجود قوانین کارآمد، پاسخ‌گویی قوانین شهری حال حاضر به نیازها، احترام به قوانین از طرف مدیران، قوانین انتخاب‌شدهٔ متناسب با نوع خدمات و امکانات و غیره.	۰/۸۲
عدالت اجتماعی	توزیع یکسان خدمات در سطح شهر، ایجاد فرصت‌های مناسب برای همهٔ شهروندان در زمینهٔ ارتقای وضعیت رفاهی، عدالت در ضوابط منطقه‌بندی و مقررات شهرسازی، مقابلهٔ یکسان با فعالیت‌های غیرقانونی، وجود منشور شهروندی (حق دسترسی به خدمات اولیه) و غیره	۰/۷۹

۳. ۲. معرفی محدودهٔ مورد مطالعه

شهر اراک به‌عنوان مرکز شهرستان اراک و استان مرکزی در فاصلهٔ ۲۸۰ کیلومتری از پایتخت کشور واقع شده است. اراک در محل تقاطع چهار محور ارتباطی اراک– فرمهین، اراک– بروجرد، اراک– خمین و اراک– قم واقع شده است. گذر شبکهٔ راه آهن سراسر تهران ـ جنوب از محدودهٔ شهر اراک باعث به وجود آمدن گره مواصلاتی بین شرق – غرب و شمال – جنوب شده است که همین امر در رشد و توسعهٔ فضایی و الگوی گسترش شهر

اراک نقش بسزایی داشته است. شهر اراک از پنج منطقهٔ شهری تشکیل شده است. بـر اسـاس سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، تعداد خانوار ایـن شـهر برابـر بـا ۱٦۹۱۲۸ خـانوار و جمعیت آن نیز بالغ بر ۵۷۱۰٦۸ نفر بوده است. (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

شکل ۱- موقعیت جغرافیایی شهر اراک و تقسیمات آن بر اساس مناطق پنج‌گانه

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۷

٤. مبانی نظری تحقیق

٤. ۱. حکمروایی خوب شهری

بانک جهانی اصطلاح حکمروایی خوب شـهری را اولـین بـار وارد گفتمـان توسـعه کـرد (سدشیوا[1]، ۲۰۰۸، ص. ۷). و سپس از طریق نهادهای بین‌المللی توسعه، همانند بانک توسـعهٔ آسیا در سال ۱۹۹۵، صندوق بین‌المللی پول ۱۹۹٦ و برنامهٔ توسعهٔ سازمان ملل متحد در سـال ۱۹۹۷ به جریان عادی ادبیات موجـود تبـدیل شـد (رابـرتس، رایـت و اونـیس[2]، ۲۰۰۷، ص. ۹۷۰).

1. Sadashiva
2. Roberts, Wright & ONeillc

از دیدگاه مرکز اسکان بشر سازمان ملل متحد[1]، حکمروایی خوب شهری به ما اجازه می-دهد تا مفهوم شبکه‌سازی (ایجاد ارتباط) یک شهر با شهرهای دیگر یا با فعالین عمده‌ای از قبیل شرکت‌ها، اتحادیه‌های کار و مؤسسات تجاری و همچنین با سایر دولت‌ها را بشناسیم. این مرکز تعدادی شاخص شبکه‌سازی از جمله شبکه‌های درون‌شهری، منطقه‌ای و بین‌المللی و نیز تبادل افکار و همکاری‌های تکنولوژیکی را پیشنهاد می‌کند. از این دیدگاه مهم‌ترین شاخص‌هایی که می‌تواند در ایجاد تغییرات پویای حکمروایی در سطح محلی (شهری) استفاده شود؛ عبارتند از: رضایت مصرف‌کننده، شفافیت رویه‌های مربوط به مناقصه‌ها و مزایده‌های خدمات شهری، درصد جمعیت فعال در عرصهٔ خدمات‌رسانی و دسترسی عموم به مراحل چرخهٔ سیاست‌گذار (کافمن، لاتیر و مسترازی[2]، ۲۰۰٤، ص. ۸).

حکمروایی خوب شهری، کیفیت روابط میان حکومت و شهروندان است. حکمروایی مطلوب شهری، حاکی از آن است که همهٔ شهروندان، اعم از فقرا و گروه‌های به حاشیه رانده شده، این حق را دارند که ۱-به صورت مستقیم یا غیرمستقیم در تصمیم‌گیری‌هایی که زندگی و معیشت آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد، مشارکت داشته باشند. ۲-سهم آن‌ها در توسعهٔ شهری به رسمیت شناخته شود، حتی اگر این کار از طریق بخش‌های غیررسمی صورت بگیرد. ۳- در مزایا و منافعی که از طریق توسعهٔ شهری ایجاد می‌شود سهیم شوند؛ مزایایی همچون دسترسی به خدمات و زیرساخت‌های شهری و زمین برای ساخت مسکن (شنگ[3]،۲۰۱۰، ص. ۱۳٤). مفهوم حکمروایی خوب شهری، جزء مفاهیم هنجاری بوده و می-تواند به‌عنوان الگوی عملکردی استفاده شود. این حکمروایی می‌تواند به عنوان جستجوی راه‌حل‌هایی باشد که از طریق مذاکراتی که با استفاده از روش‌های متعدد و نیز درگیری بازیگران بخش رسمی (دولتی) و غیررسمی (خصوصی) به دست آید. حکمروایی خوب شهری همچنین به عنوان یک مفهوم بنیادی با هدف بهبود مهارت‌های اداری و بهره‌وری، شفافیت مبارزه با فساد و افزایش پاسخ‌گویی مقامات شهری برداشت شده است

1. United Nations Organization
2. Kaufmann., Leautier & Mastruzzi
3. Sheng

(کداگو[1]،۲۰۱۰، ص. ۱). حکمروایی خوب شهری باید نسبت به روندهای تغییر در شهر پاسخ‌گوتر باشد، اقداماتش با مسائل شهری و تحول آن‌ها متناسب‌تر باشد، نسبت به اجتماع مسئول‌تر و پاسخگوتر باشد و به‌عنوان بخش مهمی از نظام یادگیری اجتماعی بهتر عمل کند و سرانجام نقش مهمی در پیش‌بینی، کشف و استقبال از آینده ایفا کند. این فرآیندها به وجود شبکهٔ ارتباطات در داخل سازمان‌های رسمی حکومت و نظام‌های برنامه‌ریزی آن و همچنین شبکهٔ ارتباطات میان آن سازمان‌ها و اجتماع و نظام‌های شهری آن بسیار متکی است (برک‌پور و اسدی، ۱۳۸۸، ص. ۳۷).

٤. ٢. شاخص‌های حکمروایی خوب شهری

شاخص‌های حکمروایی مانند مفهوم آن با تعبیرها و تعریف‌های گوناگون از طرف نویسندگان و صاحب‌نظران مختلف همراه بوده است. کافمن[2] و همکارانش در بانک جهانی برای بیان حکمروایی شش شاخص حق اظهارنظر و پاسخ‌گویی، ثبات سیاسی، حاکمیت قانون، کنترل فساد، کیفیت بروکراسی و اثربخشی دولت را بیان کردند (مبارک و آذرپیوند، ۱۳۸۸، ص. ۱۸۵). کتاب سفید اتحادیهٔ اروپا پنج اصل را مشخص کرده که حکمروایی خوب را مشخص می‌کند: گشادگی و بی‌پردگی، مشارکت، پاسخ‌گویی، کارایی و همبستگی. اشترن[3] معیارهای سنجش حکمروایی خوب را به این شرح برمی‌شمارد: پاسخ‌گویی و محاسبه‌پذیری، شفافیت، قانون‌مندی انتخاب رهبران سیاسی و وجود ساختارهای قانونی برای پشتیبانی شهروندان در مقابل اقدامات استبدادی (کاظمیان، ١٣٨٦، ص. ۳۵).

مشاهده می‌شود که محققان و مراکز علمی مختلف هر کدام ویژگی‌های خاصی را برای حکمروایی خوب در نظر گرفته‌اند؛ اما در مورد شاخص‌ها، آن‌چه اکنون عمومیت بیشتری داشته و روی آن اجماع بیشتری وجود دارد، شاخص‌هایی است که سازمان ملل آن‌ها را معرفی کرده که به تفصیل در زیر بیان شده است.

۱- مشارکت: این شاخص به صورت گسترده‌ای به‌عنوان یکی از ابعاد اساسی حکمروایی مطلوب شهری پذیرفته شده است. آمارتیاسن آن را توانایی مردم برای دگرگونی واقعیت از

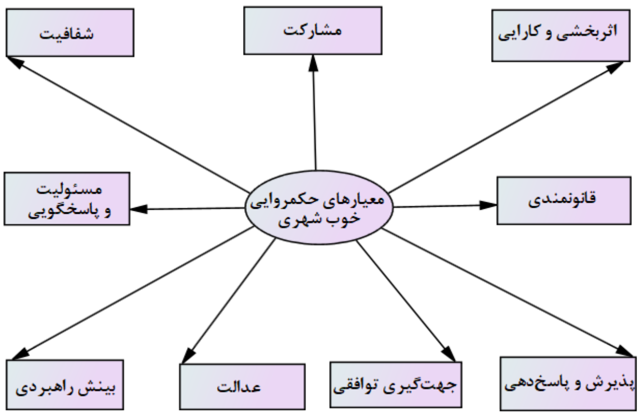
1. Kadago
2. Kaufmann
3. Eshteren

طریق تغییر اجتماعی می‌داند. ۲-اثربخش و کارایی: حکمروایی خوب به مفهوم آن است که فرآیندها و مؤسسات، نتایجی را ارائه کنند که نیازهای جامعه را برآورده سازند و در کنار آن به شکل بهتری از منابع بهره‌برداری کنند. ۳-شفافیت: این معیار بر مسئول بودن و به‌عبارتی، حساب پس دادن مسئولان و تصمیم‌گیران در قبال شهروندان استوار است. ٤- قانون‌مندی: کنش‌های بازیگران اجتماعی در سطوح مختلف نیازمند تسهیم منافع حاصل از مصرف منابع است. در جوامع بزرگ شهری شده، به چهارچوب‌های قانونی مطلوب به‌خصوص قوانین حقوق انسانی نیاز است. همچنین، لازمهٔ برقراری حکومت قانون در متن روابط بازیگران، حکمروایی مطلوب شهری است (استیوارت[1]، ۲۰۰٦، ص. ۲۰۱). ٥- مسئولیت و پاسخ‌گویی: پاسخ‌گویی یک امر حیاتی برای مسألهٔ حکمروایی شایسته است، نه تنها نهادهای دولتی بلکه بخش خصوصی باید نسبت به عموم مردم پاسخ‌گو باشند. به طور کلی یک نهاد نسبت به کسانی که در ارتباط مستقیم با تصمیمات آن قرار دارند، پاسخ‌گو خواهند بود. ٦-پذیرش و پاسخ‌دهی: این معیار دو نکتهٔ مکمل هم را در بر می‌گیرد. مسئولان شهری باید هم نیازها و خواسته‌های شهروندان را دریابند و بپذیرند و هم نسبت به آن واکنش و پاسخ مناسبی از خود نشان دهند. بنابراین، هم‌سویی با خواسته‌های شهروندان و اقدام مسئولان ضروری است. ۷- جهت‌گیری توافقی: شهر عرصهٔ گروه‌ها و منافع مختلف و گاه در حال ستیز با یکدیگر است. منظور از اجماع‌سازی، تعدیل و ایجاد توافق منافع مختلف است. این کار مستلزم وجود ارتباط و تلاش مشترک میان سازمان‌های دولتی، شهروندان و سازمان‌های غیردولتی است. ۸- عدالت: این شاخص توزیع مجدد ثروت و امکانات شهری با مشارکت و تأثیرگذاری فقرای شهری است. عدالت به معنی بیطرفی در فرآیند تصمیم‌گیری است. ۹-بینش راهبردی: حکمروایی می‌تواند به‌عنوان نتیجهٔ کارآمدی نهادهای یک اجتماع به نظر آید. اگر نهادها مناسب و مؤثر باشند، نتیجهٔ حکمروایی باید خوب باشد (گانی و دانکن[2]، ۲۰۰۷، ص. ۳٦۹).

با توجه به شاخص‌های یادشده، چنین می‌نماید که حکمروایی خوب، ویژگی برجستهٔ حکومت‌های دموکراتیک است و بدون دموکراسی، حکمروایی خوب تحقق نمی‌یابد. امروزه

1. Stewart
2. Gani and Duncan

شاخص‌های نرم؛ مانند پاسخ‌گویی، کارآمدی، مسئولیت‌پذیری، به دست آوردن رضایت عمومی، کیفیت زندگی، کسب اطلاعات در ارتباط با حکمروایی خوب، مورد تأکید است. حکمرانی خوب به افزایش اعتماد شهروندان به دولت و رضایت عمومی می‌انجامد (سردارنیا، ۱۳۸۸، ص. ۱۳۶).

شکل ۲- شاخص‌های حکمروایی خوب شهری

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۷

۵. یافته‌های تحقیق

در این پژوهش بر روی ٦ شاخص حکمروایی تأکید شده است. این شش شاخص عبارت‌اند از: مشارکت، اثربخشی و کارایی، ثبات سیاسی و مبارزه با فساد، دسترسی به اطلاعات، قانون‌مندی و عدالت اجتماعی. دلیل اصلی انتخاب این شاخص این بوده است که اولاً این شاخص ها از مهمترین آن‌ها هستند و در بیشتر تحقیقات تاکیده شده‌اند. دوماً بررسی وضعیت مدیریت شهر اراک بر اساس همین ٦ شاخص نیز با توجه به محدودیت‌های تحقیق کفایت می‌کند. از ۳۸٤ شهروند پرسش‌گری شده، ٦۳ درصد را مردان و ۳۷ درصد را زنان تشکیل داده‌اند. از نظر سنی بیشترین افراد را گروه سنی ۵۰-٤۱ سال با ٦٤/۳ درصد تشکیل می‌دهند و از نظر تحصیلات نیز ۲/۱ درصد بیسواد، ۱/۲ درصد ابتدایی، ۲۲/٤ درصد متوسطه و ۷۳/٤ درصد افراد دارای تحصیلات دانشگاهی(۲۵ درصد فوق دیپلم، ۲۳/٤ درصد لیسانس،

۲۵ درصد کارشناسی ارشد و بالاتر) بوده‌اند. به لحاظ وضعیت اشتغال، ۳/۹ درصد بیکار و ۸۱/۵ درصد شاغل بخش دولتی بوده‌اند و شاغلان بخش دامداری، بازاری، کشاورزی و صنعتی هر کدام ۲/۱ درصد اشتغال را به خود اختصاص داده‌اند و سایر مشاغل ٦/۳ درصد افراد را به خود مشغول کرده است. به طور کلی وضعیت متغیرهای توصیفی نشان می‌دهد که نمونهٔ مورد مطالعه از نظر ویژگی‌های مختلف دارای چارچوب خوبی است؛ چراکه آن‌ها مسلماً آگاهی بهتری نسبت به موضوع دارند و نتایج را می‌توان به کل جامعه با درصد اطمینان بیشتری تعمیم داد.

۵. ۱. بررسی شاخص‌های حکمروایی

بررسی توصیفی شاخص‌های پژوهش نشان داد که شش شاخص حکمروایی در شهر اراک در وضعیت نامطلوبی قرار دارند؛ زیرا میانگین محاسبه‌شده برای شاخص‌ها پایین‌تر از دامنهٔ ملاک (عدد ۳- متوسط) است. در بین شاخص‌های حکمروایی شهر اراک، شاخص اثربخشی و کارآیی با میانگین ۲/۳٦ نسبت به سایر شاخص‌ها بیشترین میانگین را دارد. هرچند این شاخص نیز کمتر از حد متوسط است. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که در حالت کلی حکمروایی خوب شهری در شهر اراک وضعیت خیلی بدی دارد که با توجه به میانگین به دست آمده می‌توان این مطلب را تأیید کرد (جدول ۳).

جدول ۳-حکمروایی خوب شهری

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

حکمروایی خوب شهری	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
مشارکت	۲/۰٤	۰/٤۹٤	۰/۲٤
اثربخشی و کارآیی	۲/۳٦	۰/۵۰۲	۰/۲۱
ثبات سیاسی و مبارزه با فساد	۲/۱٦	۰/٦۳۰	۰/۲۹
دسترسی به اطلاعات	۱/۸٦	۰/٦۹۹	۰/۳۷
قانون‌مندی	۱/٦۷	۰/۵۱۲	۰/۳۰
عدالت اجتماعی	۱/۹۰	۰/۵۹۰	۰/۳۱
مجموع شاخص‌های حکمروایی خوب شهری	**۲/۰۰**	**۰/۸٦٤**	**۰/٤۳**

۵. ۲. بررسی اثرگذاری شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در تبیین میزان رضایتمندی شهروندان

همان‌طور که در جدول (٤) مشاهده می‌شود، میزان همبستگی بین شاخص‌های شش‌گانهٔ حکمروایی خوب شهری شامل مشارکت، کارآیی و اثربخشی، ثبات سیاسی و مبارزه با فساد، دسترسی به اطلاعات، قانون‌مندی و عدالت اجتماعی با رضایتمندی نهایی، برابر با ۰/٦۹۱ است که یک همبستگی مستقیم و نسبتاً شدید به شمار می‌آید؛ اما با این همه، شاخص‌های شش‌گانهٔ بررسی‌شده در شهر اراک، مجموعاً توان تبیین ٤۷ درصد از تغییرات (واریانس) شاخص رضایتمندی از حکمروایی خوب شهری را دارا هستند و حدود ۵۳ درصد از تغییرات این شاخص توسط عوامل دیگر تبیین می‌شود.

جدول ٤- تبیین تغییرات متغیر وابستهٔ میزان رضایت از حکمروایی خوب شهری از طریق شاخص های شش‌گانه

مأخذ: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷

مدل	مقدار R	مقدار R مربع(به توان ۲)	Rتعدیل شده	تخمین خطای انحراف استاندارد
۱	.٦۹۱	.٤۷۸	.٤۷۰	.٦۲۹

همان‌گونه که در جدول تحلیل واریانس مدل رگرسیونی (جدول ۵) مشخص است، میزان خطای آلفای (Sig) تحلیل واریانس مدل رگرسیونی کمتر از میزان خطای قابل قبول (۰/۰۵) و برابر با ۰/۰۰ است و این نشان از آن دارد که بین میزان رضایت از ابعاد شش‌گانهٔ شاخص حکمروایی و رضایتمندی نهایی از حکمروایی خوب شهری در شهر اراک در سطح اطمینان بالای ۹۹ درصد رابطه‌ای معنادار وجود دارد.

جدول ۵- تحلیل واریانس مدل رگرسیونی بین میزان رضایت از حکمروایی خوب شهری و شاخص‌های شش‌گانه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

مدل	مجموع مربعات	df	میانگین مربعات	مقدار F	Sig.(سطح معناداری)
رگرسیون	۱۳٦/۷۱۳	٦	۲۲/۷۸۵	۵۷/۵٤۵	.۰۰۰

ادامه جدول ٥

مدل	مجموع مربعات	df	میانگین مربعات	مقدار F	Sig.(سطح معناداری)
مقدار باقی مانده	۱٤۹/۲۷۷	۳۷۷	.۳۹٦۰		
کل	۲۸٥/۹۹۰	۳۸۳			

همان‌طور که در جدول ضرایب شاخص‌های مدل رگرسیون (جدول ٦) نیز ملاحظه می‌شود، میزان قدرت ابعاد شش‌گانهٔ بررسی‌شده در تبیین رضایتمندی از حکمروایی خوب شهری یکسان و یک جهت نیست و همان‌گونه که ضریب استاندارشدهٔ بتا نشان می‌دهد، بین ابعاد مشارکت، ثبات سیاسی و مبارزه با فساد، دسترسی به اطلاعات، قانون‌مندی و عدالت اجتماعی با رضایت‌مندی از حکمروایی خوب شهری رابطهٔ مستقیم وجود دارد. در بین این ابعاد، بعد دسترسی به اطلاعات با ضریب ۰/۷۱۳- اثرگذاری و قدرت تبیین بیشتری نسبت به بقیهٔ ابعاد بررسی‌شده در پیش‌بینی میزان رضایت‌مندی از حکمروایی دارد، هر چند که این مقدار اثرگذاری معکوس است. هر چند همبستگی مشاهده‌شده بین بعد اثربخشی و کارآیی با رضایتمندی از حکمروایی خوب شهری در شهر اراک یک همبستگی بسیار جزئی است؛ اما همان‌طور که مشاهد می‌شود میزان خطای آلفای (Sig) به دست آمده برای این رابطه، بسیار بیشتر از میزان خطای قابل قبول (۰/۰٥)؛ یعنی برابر با میزان ۰/۰۸۱ است و این بدان معنا است که همبستگی مشاهده‌شده به هیچ وجه معنادار نبوده و قابل اعتنا و اعتماد نیست (جدول ٦).

جدول ٦- آماره‌های ضرایب مدل رگرسیونی متغیرهای مستقل (شاخص‌های شش‌گانه)

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

مدل	ضرایب غیراستاندارد		ضریب استاندارد	مقدار t	Sig (سطح معناداری)
	B	خطای انحراف استاندارد	بتا		
(ضریب ثابت)	۰/٦۲۹-	.۱۷۳		۳/٦٤۷-	.۰۰۰
مشارکت	.۲٦٥	.۰۸۳	.۱٥۱	۳/۱۸۷	.۰۰۲

ادامه جدول ٦

مدل	ضرایب غیراستاندارد		ضریب استاندارد	مقدار t	Sig (سطح معناداری)
	B	خطای انحراف استاندارد	بتا		
اثربخشی و کارآیی	.۱٤۹	.۰۸۵	.۰۸۷	۱/۷٥۰	.۰۸۱
ثبات سیاسی و مبارزه با فساد	.٦۲۱	.۰۸۹	.٤٥۳	٦/۹٥۲	.۰۰۰
دسترسی به اطلاعات	-۰/۸۸۱	.۰۹۲	-۰/۷۱۳	-۹/٥٦٤	.۰۰۰
قانون‌مندی	.۳۱٥	.۱۱۱	.۱۸۷	۲/۸۳٥	.۰۰٥
عدالت اجتماعی	.۷۹٤	.۰۸۳	.٥٤۲	۹/٥۱۲	.۰۰۰

۵. ۳. بررسی تفاوت شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در مناطق شهر اراک

جهت بررسی تفاوت معناداری بین مناطق شهر اراک از لحاظ حکمروایی خوب شهری از تحلیل واریانس یک‌طرفه (آزمون F) استفاده شده است. نتایج نشان داده است که در شاخص‌های اثربخشی و کارآیی، ثبات سیاسی و مبارزه با فساد، قانون‌مندی و عدالت اجتماعی بین مناطق بررسی‌شده، تفاوت معناداری وجود ندارد و همهٔ مناطق در سطح مشابهی قرار دارند؛ اما تفاوت‌ها بین مناطق، در ۲ شاخص مشارکت و دسترسی به اطلاعات معنی‌دار بوده است. به عبارتی دیگر، حداقل میانگین یکی از مناطق مطالعه‌شده، متفاوت از دیگر مناطق در ۲ شاخص مذکور است. بنابراین، فرضیهٔ صفر(H_0) تساوی میانگین حکمروایی خوب شهری شهروندان در ۲ شاخص مذکور رد شده است و فرضیهٔ مخالف (H_1) پذیرفته شده است (جدول ۷).

جدول ۷- بررسی تفاوت شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در مناطق شهر اراک با استفاده از تحلیل واریانس

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

شاخص‌ها	واریانس	مجموع مربعات	df	میانگین مربعات	F	sig
مشارکت	بین‌گروهی	۳/٤۰٤	٤	۰/۸٥۱	۳/٥۸۱	۰/۰۰۷
	درون‌گروهی	۹۰/۰٦٦	۳۷۹	۰/۲۳۸		
	مجموع	۹۳/٤۷۰	۳۸۳			

ادامه جدول ۷

شاخص‌ها	واریانس	مجموع مربعات	df	میانگین مربعات	F	sig
اثربخشی و کارآیی	بین‌گروهی	۱/۷۷۸	٤	۰/٤٤۵	۱/۷۷٦	۰/۱۳۳
	درون‌گروهی	۹٤/۸٤۱	۳۷۹	۰/۲۵۰		
	مجموع	۹٦/٦۱۹	۳۸۳			
ثبات سیاسی و مبارزه با فساد	بین‌گروهی	۲/۵۱٦	٤	۰/٦۲۹	۱/۵۹۱	۰/۱۷٦
	درون‌گروهی	۱٤۹/۸۲٤	۳۷۹	۳۹۵		
	مجموع	۱۵۲/۳٤۰	۳۸۳			
دسترسی به اطلاعات	بین‌گروهی	٤/۹۰۰	٤	۱/۲۲۵	۲/۵٤۳	۰/۰۳۹
	درون‌گروهی	۱۸۲/۵۹۳	۳۷۹	۰/٤۸۲		
	مجموع	۱۸۷/٤۹۳	۳۸۳			
قانون‌مندی	بین‌گروهی	۱/۳٤٤	٤	۰/۳۳٦	۱/۲۸۵	۰/۲۷۵
	درون‌گروهی	۹۹/۰۷۹	۳۷۹	۰/۲٦۱		
	مجموع	۱۰۰/٤۲٤	۳۸۳			
عدالت اجتماعی	بین‌گروهی	۲/۱۳۹	٤	۰/۵۳۵	۱/۵٤۲	۰/۱۸۹
	درون‌گروهی	۱۳۱/٤۲۱	۳۷۹	۰/۳٤۷		
	مجموع	۱۳۳/۵۵۹	۳۸۳			

برای این‌که مشخص شود تفاوت‌ها در زمینهٔ دو شاخص مشارکت و دسترسی به اطلاعات مربوط به کدام یک از مناطق است، از آزمون توکی[1] استفاده شده است. در زمینهٔ شاخص مشارکت، منطقهٔ یک با میانگین رتبه‌ای ۱/۸۵ در طبقهٔ اول و متفاوت از دیگر مناطق و خیلی ضعیف مشاهده می‌شود. در زمینهٔ شاخص دسترسی به اطلاعات، منطقهٔ یک با میانگین ۱/٦٦ در طبقهٔ اول و خیلی ضعیف قرار گرفته و بقیهٔ مناطق در طبقهٔ دوم قرار دارند که وضعیتشان کمی بهتر است. بنابراین، در زمینهٔ دو شاخص مذکور منطقهٔ یک متفاوت است که البته تفاوت آن با مناطق دیگر چندان زیاد نیست؛ زیرا چهار منطقهٔ دیگر نیز با توجه به میانگین محاسبه شده پایین‌تر از حد میانگین و ضعیف ارزیابی می‌شوند (جدول ۸). از جمله دلایلی که می تواند در این زمینه مؤثر باشد موقعیت جغرافیایی منطقهٔ یک، پایین بودن سطح خدمات و تسهیلات، عملکرد مناسب مدیریت در زمینهٔ دو شاخص مشارکت و دسترسی به اطلاعات و توزیع فضایی اشاره کرد.

1. Tukey

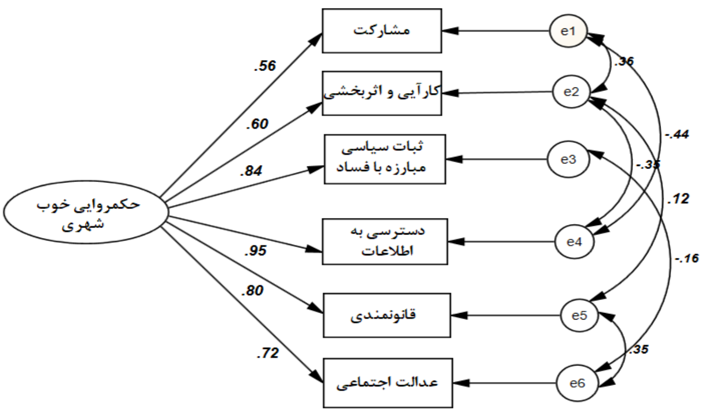
جدول ۸- طبقه‌بندی مناطق در گروه‌های همگن بر اساس شاخص‌های حکمروایی خوب شهری

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

شاخص مشارکت	تعداد	معناداری طبقات در سطح آلفا ۰/۰۵		شاخص دسترسی به اطلاعات	تعداد	معناداری طبقات در سطح	
		۱	۲			۱	۲
منطقهٔ ۱	۷٤	۱/۸۵		منطقهٔ ۱	۷۷	۱/٦٦	
منطقهٔ ۲	۷۷		۲/۰۸	منطقهٔ ۲	۷۹		۱/۸۱
منطقهٔ ۳	۷۹		۲/۰۹۲	منطقهٔ ۳	۷۷		۱/۸۸
منطقهٔ ٤	۷۷		۲/۰۹۹	منطقهٔ ٤	۷۷		۱/۹٥
منطقهٔ ٥	۷۷		۲/۰۹۹	منطقهٔ ٥	٥۷		۱/۹۷

٥. ٤. مدل‌سازی معادلات ساختاری ارزیابی شاخص‌های حکمروایی خوب شهری

در ابتدا مدل اندازه‌گیری؛ یعنی تحلیل عاملی تأییدی و سنجش اعتبار مقیاس‌ها انجام شد. مدل تحلیل عاملی تأییدی (CFA)[1] یک‌عاملی برای ایجاد و سنجش اعتیار مقیاس حکمروایی خوب شهری، به شرح شکل(۲) در محیط نرم‌افزار Amos Graphics ترسیم و مطالعه شد. شکل شمارهٔ (۳) نمودار مسیر مقیاس را بر اساس معرف‌ها یا متغیرهای مشاهده‌شدهٔ مربوط به آن همراه با برآوردهای استاندارد ضرایب مسیر رگرسیونی نشان می‌دهد.

شکل ۳- برآوردهای استاندارد مدل عاملی تأییدی برای سنجش مقیاس حکمروایی خوب شهری

مأخذ: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷

1. Confirmatory Factor Analysis

جدول شمارهٔ (۸)، برآورد استاندارد ضرایب مسیر، همراه با نسبت بحرانی(C.R) خطای استاندارد (S.E) و سطح معنی‌داری (P-value) آن‌ها را نشان می‌دهد. همان‌طور که در جدول قابل مشاهده شده است، تمامی متغیرهای مشاهده‌شده ضرایب تأثیر رگرسیونی مثبت و معناداری با مقیاس خود دارند که بزرگی این ضرایب (تأثیرات عاملی) برای مقیاس حکمروایی در حد بسیار بالایی است. در این جدول، سطح معناداری برای بارهای عاملی یا ضرایب رگرسیونی استاندارد متغیر مشاهده شده e_1 گزارش نشده است. این امر به این دلیل است که این متغیر به ترتیب به‌عنوان متغیر مرجع (یا معرف نشان‌گر) برای متغیر پنهان حکمروایی خوب شهری در نظر گرفته شده است تا بدینوسیله بدون مقیاس بودن این متغیر پنهان و به عبارتی، بدون ریشه و واحد اندازه‌گیری بودن آن‌ها برطرف شود. به همین دلیل است که در دیاگرام‌های مسیر اولیه برای برآورد غیراستاندارد ضرایب و واریانس‌ها و کوواریانس‌ها (مدل‌های غیراستاندارد برای رعایت حجم زیاد گزارش نشده‌اند)، روی پیکان-های مربوط به مسیرهای بین این متغیر مشاهده‌شده با متغیر پنهان مربوط مقادیر ۱ به‌عنوان ضرایب غیر استاندارد در نظر گرفته می‌شود تا مقیاس آن همان مقیاس متغیر مشاهده‌شدهٔ مربوط باشد. البته، معنی‌داری ضرایب این مسیرها نیز با توجه به مقادیر استاندارد آن‌ها و مقایسه با ضرایب معنی‌دار دیگر محرز است (جدول ۹).

جدول ۹- برآوردهای استاندارد و سطوح معناداری بار عاملی معرف‌های مشاهده‌شده بر مقیاس

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

حکمروایی خوب شهری				
متغیرها	**وزن رگرسیونی**	**نسبت بحرانی**	**خطای استاندارد**	**سطح معناداری**
مشارکت	۱/۰۰۰	--	--	--
کارآیی و اثربخشی	۱/۰۷۷	۰/۰۹۸	۱۱/۰۳۱	۰/۰۰
ثبات سیاسی و مبارزه با فساد	۱/۹۱۵	۰/۱۷۸	۱۰/۷۸۶	۰/۰۰
دسترسی به اطلاعات	۲/۳۹۶	۰/۲۲۱	۱۰/۸۲٤	۰/۰۰
قانون‌مندی	۱/٤٦۹	۰/۱۳۹	۱۰/٥٤۷	۰/۰۰
عدالت اجتماعی	۱/٥۳۳	۰/۱٥٤	۹/۹٥۳	۰/۰۰

آخرین بخش از خروجی‌های تحلیل مدل عاملی برای ارزیابی اعتبار مقیاس انـدازه‌گیـری، شاخص‌های برازش مدل است. جدول (۱۰) مقادیر برخی از مهم‌ترین شـاخص‌هـای بـرازش مدل اندازه‌گیری حکمروایی خوب شهری را همراه با مقادیر معیار آن برای تصمیم‌گیری نشان می‌دهد. این شاخص‌ها معیارهایی برای تأیید مدل نظری تدوین شده بـا اسـتفاده از داده‌هـای گردآوری شده هستند. در این جا بدون آن‌که به مفهوم ضمنی هر کدام از شاخص‌هـای فـوق پرداخته شود، تنها به این نکته بسنده می‌شود که این شاخص‌ها در سـه گـروه شـاخص‌هـای برازش مطلق (CMIN یا کای اسکوئر، RMR: ریشهٔ دوم مربعات باقیمانـده و GFI: شـاخص نیکوی برازش)، شاخص‌های برازش تطبیقی (NFI: شاخص نرمال‌شدهٔ بنتلـر- بونـت و CFI: برازش تطبیقی) و شاخص‌های برازش مقصد (PRATIO: نسـبت صـرفه‌جـویی و RMSEA: ریشهٔ میانگین مربعات خطای برآورد) تقسیم‌بندی می‌شوند. همان‌گونه کـه ملاحظـه مـی‌شـود تمامی ۹ شاخص ذکرشده، اعتبار و برازش بسـیار خـوب مـدل انـدازه‌گیـری را بـا داده‌هـای گردآوری شده تأیید می‌کنند.

جدول ۱۰- شاخص‌های برازش مدل اندازه‌گیری مقیاس حکمروایی خوب شهری

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

مدل اندازه گیری	شاخص های برازش								
	CMIN	DF	Sig.	RMR	GFI	NFI	CFI	PARTIO	RMSE
حکمروایی خوب شهری	۰/۸۰۴	۳	۰/۴۹۲	۰/۰۰۳	۰/۹۹۰	۰/۹۹۸	۰/۹۰۵	۰/۲۰۰	۰/۰۰۵
مقادیر معیار پیشنهادی	-	-	>۰/۰۵	≈۰	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	۰-۱	<۰/۰۵

٦. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بررسی مدیریت شهری امروزه از موضوعات مهم در راستای توسعهٔ پایدار شهری است. در این زمینه بر الگوها و رویکردهای مختلفی تأکید شده است که رویکرد حکمروایی خوب شهری از مهم‌ترین این رویکردها است. استفاده از شاخص‌ها و چارچوب نظامند این رویکرد می‌تواند به توسعهٔ شهری هر مکانی کمک کند. بر همین اساس بررسی هر شهر بر اساس این‌که در چه درجه‌ای از برخورداری از شاخص‌های حکمروایی قرار دارد می‌تواند به توسعهٔ شهر و برنامه‌ریزی برای رشد و بهبود جایگاه این شاخص‌ها کمک کند. هدف تحقیق حاضر نیز بررسی وضعیت حکمروایی خوب شهری در شهر اراک است.

بررسی شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در شهر اراک نشان می‌دهد که در مدیریت شهر اراک به این شاخص‌ها توجه‌ای نشده است؛ زیرا شش شاخص بررسی‌شده نه تنها در وضعیت خوبی بر اساس دیدگاه مردم قرار ندارند؛ بلکه پایین‌تر از حد متوسط و در شرایط ضعیف و خیلی ضعیف قرار دارند. شاخص اثربخشی و کارآیی با میانگین ۲/۳٦ نسبت به سایر شاخص ها بیشترین میانگین را دارد. هر چند این شاخص نیز کمتر از حد متوسط است. میانگین دیگر شاخص‌ها؛ یعنی مشارکت با ۲/۰٤، ثبات سیاسی و مبارزه با فساد با ۲/۱٦، دسترسی به اطلاعات با ۱/۸٦، قانون‌مندی با ۱/٦۷، عدالت اجتماعی با ۱/۹۰ نیز این موضوع را تأیید می کنند. مجموع میانگین شاخص‌ها نیز برابر با ۲ است.

بررسی وضعیت مناطق از نظر برخورداری از این شاخص‌ها بر اساس آزمون تحلیل واریانس نیز نشان داد که مناطق با همدیگر تفاوت ندارد (سطح معناداری بیشتر از ۰/۰۵ بوده است). به جز در دو مورد مشارکت با میانگین رتبه‌ای ۱/۸۵ و دسترسی به اطلاعات با میانگین ۱/٦٦ که منطقهٔ یک شهر اراک به نسبت چهار منطقهٔ دیگر دارای شرایط بسیار ضعیفی در این شاخص ها است (سطح معناداری آزمون تحلیل واریانس نیز کمتر از ۰/۰۵ بوده است). البته این موضوع دلیلی بر این نیست که دیگر مناطق شرایط مناسبی در این زمینه دارند؛ بلکه به نسبت منطقهٔ یک کمی بهتر هستند.

با توجه به وضعیت موجود به نظر می‌رسد که عدم تأکید بر استفاده از این شاخص‌ها مسلماً می‌تواند به مدیریت شهر اراک صدمات جبران‌ناپذیری وارد کند. در حقیقت با توجه

به این‌که شاخص‌های حکمروایی دربارهٔ موضوع کمک بـه توسـعهٔ پایـدار شـهری و توسـعهٔ یکپارچهٔ شهری متشکل از مردم و مدیران تأکید دارنـد، ادامـهٔ ایـن رونـد نـه تنهـا مشـکلات مختلفی را در زمینهٔ مشارکت مردم و تعاملات مختلف برای توسعهٔ شهری به وجود مـی آورد؛ بلکه برنامه‌های گوناگون شهری نیز به جایگاه استاندارد و پایداری منجر نمی‌شـوند. بنـابراین، مدیران باید به کارگیری شاخص‌های حکمروایی و اهمیت دادن به آن را سرلوحهٔ برنامه‌ریزی برای شهر اراک قرار دهند. به طور کلی، با توجه به نتیجه‌گیری پژوهش چند پیشنهاد می‌تـوان ارائه کرد.۱–تعریف شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در سیستم مـدیریتی شـهر اراک در سطوح و واحدهای مختلف.۲– بررسی ضعف‌های مناطق مختلف بـا توجـه بـه تفـاوت‌هـای موجود که ممکن است در آینده در راستای توسعهٔ شاخص‌های حکمروایی خوب شـهری بـه وجود آید. ۳– تقویت زیرساخت‌های اجتمـاعی و فضـایی بـرای اجـرا و بـه کـارگیری ایـن شاخص‌ها در سیستم مدیریتی شهر اراک.

کتاب‌نامه

۱. ابراهیم زاده، ع. و اسدیان، م. (۱۳۹۲). تحلیل و ارزیـابی میـزان تحقـق‌پـذیری حکمروایـی خـوب شهری در ایران: موردشناسی، شهر کاشمر. *نشریهٔ جغرافیا و آمایش شـهری–منطقـه‌ای*، ٦ (۲)، ۳۰– ۱۷.

۲. اجزاء شکوهی، م.، رهنما، م. ر. و گوهری قاسـم‌پـور، ن. (۱۳۹۳). *مطالعـهٔ تطبیقـی شـاخص‌هـای حکمروایی خوب شهری در کلان شهرهای ایران. مجموعه مقالـات ششـمین همـایش ملـی برنامـه ریزی و مدیریت شهری*، ۲۱ تا ۲۲ آبان (صص. ١٤–۱). مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.

۳. باغگلی، م. (۱۳۹٤). *تحلیل وضعیت حکمروایی خوب شهری در مناطق دو و چهـار شـهر کرمـان*. (پایان‌نامهٔ منتشرشدهٔ کارشناسی ارشد جغرافیا)، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران.

٤. برک پور، ن. و اسدی، ا. (۱۳۸۸). *مدیریت و حکمرانی شهری*. تهران: دانشگاه هنر.

۵. تقوایی، ع. ا. و تاجدار، ر. (۱۳۸۸). درآمدی بر حکمروایی خـوب شـهری در رویکـردی تحلیلـی. *مجلهٔ مدیریت شهری*، ۲۳ (۱)، ۵۸–٤۵.

٦. حیدری، م. ر. (١٣٩٢). *سنجش عملکرد مدیریت شهری با تاکید بر شاخص‌های حکمروایی خوب شهری (نمونهٔ موردی: شهر یزد)*. (پایان‌نامهٔ منتشرشدهٔ کارشناسی ارشد جغرافیا)، دانشگاه یزد، ایران.

٧. رهنما، م. ر.، مافی، ع. و اسدی، ر.(١٣٨٩). تحلیل جایگاه حکمروایی خوب شهری در مشهد با الگوی SWOT. *مجلهٔ جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای*، ١٥، ٢٢٤–١٩٧.

٨. رهنمایی، م.ت. و کشاورز، م. (١٣٨٩). بررسی الگوی حکمروایی خوب و نقش دولت در مدیریت و ادارهٔ امور شهرها در ایران. *مجلهٔ جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، *١* (١)، ٥٥–٢٣.

٩. سردارنیا، خ. (١٣٨٨). اثر سرمایهٔ اجتماعی بر حکمرانی خوب. *مجلهٔ سیاسی-اقتصادی*، ٢٦٠–٢٥٩، ١٤٥–١٣٢.

١٠. قاسمی کفرودی، س. (١٣٩٢). *بررسی توسعهٔ محله‌های شهری با تأکید بر الگوی حکمروایی خوب شهری (نمونهٔ مورد مطالعه: منطقهٔ ١٩ شهرداری تهران)*. (پایان‌نامهٔ منتشرنشدهٔ کارشناسی جغرافیا)، دانشگاه تربیت معلم تهران، ایران.

١١. کاظمیان، غ. ر. (١٣٨٦). درآمدی بر الگوی حکمرانی شهری. *فصل‌نامهٔ جستارهای شهرسازی*، ١٩، ٧–٥.

١٢. لاله‌پور، م. (١٣٨٦). حکمرانی شهری و مدیریت شهری در کشورهای درحال توسعه. *فصل‌نامهٔ جستارهای شهرسازی*، ١٩، ٧١–٦٠.

١٣. مبارک، ا. و آذرپیوند، ز. (١٣٨٨). نگاهی به شاخص‌های حکمرانی خوب از منظر اسلام و تأثیر آن بر رشد اقتصادی. *فصل‌نامهٔ اقتصاد اسلامی*، ٣٦، ٢٠٨–١٩٧.

١٤. مرکز آمار ایران. (١٣٩٥). *سرشماری نفوس و مسکن*، ١٣٩٥، تهران.

١٥. ملک حسینی، ع. و کولائی، پ. (١٣٩٥). *بررسی حکمروایی خوب شهری*، *مجموعه مقالات دومین کنگرهٔ بین‌المللی علوم زمین و توسعهٔ شهری*، ٢٣ اردیبهشت، (صص. ١٥–١). تبریز: نشر کیان طرح دانش.

١٦. میری، ع. (١٣٧٧). *حکمرانی خوب، سنگ بنای توسعه*. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس.

١٧. یغفوری، ح.، اسکندری ثانی، م. و ارشد، ح. (١٣٩٥). تحلیل جایگاه حکمروایی شایستهٔ شهری و برنامه‌ریزی راهبردی آن (مطالعهٔ موردی: شهر بیرجند). *مجلهٔ پژوهش‌های جغرافیا و برنامه ریزی شهری*، ٤ (٣)، ٤٢٩–٤١١.

18. Banovetz, J. B. (2005). *Managing the modern city*. Chicago, Ill: Intl City County Management Assn.
19. Gani, A., & Duncan, R. (2007). Measuring good governance using time series data: Fiji Islands. *Journal of the Asia Pacific Economy*, *12*(3), 367-385.
20. Kadago, J., Sandholz, S., & Hamhaber, J. (2010, September). *Good urban governance, actor's relations and paradigms: Lessons from Nairobi, Kenya, and Recife, Brazil*. Paper presented at the 46th ISOCARP Congress, Nairobi, Kenya.
21. Kaufmann, D., Léautier, F., & Mastruzzi, M. (2004). *Governance and the city: An empirical exploration into global determinants of urban performance*. Retrieved from https:// openknowledge. worldbank. org/ bitstream/ handle/ 10986/ 8285/ wps3712.pdf?sequence=1&isAllowed=y
22. Morgan, T. M. (2003). *Environmental health*. Toronto, Canada: Wadsworth.
23. Roberts, S. M., Wright, S., & O'Neill, P. (2007). Good governance in the Pacific? Ambivalence and possibility. *Geoforum*, *38*(5), 967-984.
24. Sadashiva, M. (2008). *Effects of civil society on urban planning and governance in Meysore*. (Unpublished doctoral dissertation), Technical University of Dortmund, Dortmund, Germany.
25. Sheng, Y. K. (2010). Good urban governance in Southeast Asia. *Journal of Environment and Urbanization ASIA*, *1*(2), 131–147.
26. Stewart, K. (2006). Designing good urban governance indicators: the importance of citizen participation and its evaluation in Greater Vancouver. *Journal of Cities*, *23*(3), 196-204.
27. Uddin, M. J., & Joya, L. (2007). Development through good governance: Lessons for developing countries. *Journal of Asian Affairs*, *29*(3), 1-28.
28. Yousaf, M., Ihsan, F., & Ellahi, A. (2016). Exploring the impact of good governance on citizens' trust in Pakistan. *Government Information Quarterly*, *33*(1), 200-209.